

Türkiye’de Modernleşmenin Sonuçları Üzerine

On the Consequences of Modernization in Turkey

Prof. Dr. Nuray Karaca

Atıf/©: Karaca, Nuray (2020). *Türkiye’de Modernleşmenin Sonuçları Üzerine*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 13, Sayı 2, ss. 117-128.

Citation/©: Karaca, Nuray(2020). On The Consequences of Modernization, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 117-128.

Notlar/Notes

DOI:

10.46790/erzisosbil.825253

Orcid:

0000-0003-0215-9325

Nuray KARACA

Atatürk Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
Erzurum

nkaraca@atauni.edu.tr.

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

2020-11-12

Kabul Tarihi-Accepted

2020-12-15

Sayfa-Pages

117-128

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Öz:

Sivil toplum, merkezi iktidar yapılarının nesnesi değil öznesi olabilme mücadelesi olarak da okunabilir. Biz de sivil toplum anlayışı Türkiye’nin içinde bulunduğu batılılaşma sürecinin etkisi ile biçimlenmiştir diyebiliriz. Weber’in tanımlamasına göre, iktidar aslında birilerinin birilerini nesneleştirme sürecidir. Fakat halk her zaman iktidarın isteklerini aşarak kendi manevi değerlerine saygılı olandan yana tavır koyabilmektedir. Modernleşme sürecinde Türkiye’nin çevre güçleri merkeze karşı özneleşme mücadelesi verirken, bu bilinç, merkezin isteği dışında biçimlenmiştir. Merkezin çevrede olumsuzladığı çevre yücelterek koruyabilir. Hegelci anlamda bu bilinç, belirlenmiş olumsuzlamadır. Türk sivil toplumu dıştan etkilerle biçimlenmeye çalışılan her toplum gibi bu etkilere doğal ve tarihsel şartlarının belirlediği içsel yapısına oranla tepki vermekte ve kendini yeniden biçimlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, başka bir modernlik, merkez-çevre, sivil toplum

Abstract:

Civil society can also be read as the struggle to become the subject, not the object, of central power structures. Civil society has been shaped by understanding the impact of westernization process found in Turkey. According to Weber's definition, power is actually the process of objectifying someone, but the people can always take a stand in favour of those who are respectful of their moral values by exceeding the power's wishes. In the modernization process, the centre of Turkey's environmental forces struggles against subjectivity, while this consciousness was formed outside the centre's request. The periphery can protect what the centre negates in the periphery by glorifying. In the Hegelian sense, this consciousness is determined negation. Turkish civil society, like any society that is tried to be shaped by external influences, reacts to these influences in proportion to its internal structure determined by its natural and historical conditions and reforms itself.

Keywords: Modernization, another modernity, centre-periphery, civil society

1. GİRİŞ

Cumhuriyet tarihimizi modernleşme tarihi olarak okuduğumuzda ilerlemenin şartı olan batılılaşma toplumumuzda aynı zamanda kültürel olarak yaşanan çatışmanın da kaynağını oluşturmaktadır. Peyami Safa'nın "Türk İnkılâbına Bakışlar" adlı eseri, Cumhuriyet döneminin analizinde önemli eserlerden biridir. Eser, Türk inkılâbı neden yapıldı? Sorusuna cevap vermeye çalışır. Safa bu soruya cevap ararken bir tarih ve medeniyet felsefesi geliştirerek, "Türk inkılâbı" adını verdiği Cumhuriyet'in kuruluşunu ve Atatürk devrimlerini bu felsefi çerçevede açıklamak ister. Bu arayış, Safa'yı Cumhuriyet tarihinin ötesine taşır. Türk inkılâbının savunusunu yapmak yerine Safa daha derinlerde yatan konulara eğilir. Avrupa, İslam, Doğu, Türklük, medenileşme, milliyet, ulus-devlet ve daha bir dizi kavramı derinlemesine inceler ve bunlardan tutarlı ve ikna edici bir felsefi çerçeve oluşturmaya çalışır. Bu yüzden Safa'nın kitabına sadece Türk inkılâbının analizi olarak bakmak hatalı bir bakıştır. Safa "bir tarih ve medeniyet felsefesi geliştirerek ve yükselen Avrupa medeniyeti karşısında İslam dünyasının ve Türk inkılâbının yerini tespit etmek" ister. "Bu açıdan bakıldığında "Türk İnkılâbına Bakışlar", Türkiye'nin yakın dönem siyasi düşünce tarihinin önde gelen eserlerinden biridir". Safa'ya göre bütün inkılaplar Milliyetçilik ve Medeniyetçilik ile ilgilidir. "Medeniyetçilik kökü bizi Avrupa ve batı medeniyetine, düşüncesine ve muşeretine bağlar, milliyetçilik kökü bizi Orta Asya ve doğu menşe'lerimize, tarihimize, dil birliğimize götürür" (Safa, 1990: 91). Bu iki önemli unsur Türk modernleşmesinin de temel şiarları olacaktır Milliyetçilik ve batılılaşmaya dayanarak yapılan tüm değişim ve yenilikler kısaca modernleşme çabaları Cumhuriyet tarihi boyunca bazen dolaylı bazen doğrudan tartışmaların ve sorunların kaynağını oluşturacaktır.

Bu bağlamda çalışmamız, modernleşme süreciyle ilgili toplumda yaşanan özellikle merkezin modernleşmesine tepkisel bir duruşu ifade eden çevrenin modernleşmesi modernleşmeyi reddetmeden farklı bir modernliğe dönüşme serüvenini tarihsel yöntemi kullanarak toplumumuzdaki sosyolojinin sosyolojisi ile modernliğin önemli bazı sonuçlarını anlatma da geniş zaman içinde toplumu anlamamıza, anlamlandırmamıza ve doğru analiz etmemize imkân sağlayacağı savından hareket edecektir.

2. NEDEN MİLLİYETÇİLİK VE BATILILAŞMA

Osmanlı modernleşmesinin öncüleri, Batı Avrupa'daki çifte devrimden (sanayi ve Fransız devrimleri) bu yana somut biçim almış modellere yönelmişti. Başlangıçta liberal eğilimli yeni bir siyasi seçkinler zümresini oluşturan Jön Türkler, iktidarlarının (1908-1918) üçüncü yılında rota değiştirdiler. Özellikle Balkan savaşlarındaki yenilgilerin etkisiyle, Jön Türklerin bir kısmı tavırlarını Abdülhamit'ten yana değiştirdiler (Gencer, 2009: 69). Cemal, Enver ve Talat paşalar Jön Türk üçlüsü Abdülhamit'in azınlık siyasetini benimseyip gayri Müslimleri dışladılar, 1913'ten sonra Jön Türk siyaseti çok açık bir şekilde milliyetçi kimliğe bürünmüştür. Jön Türkler Osmanlı'nın modernleşme ve milliyetçilikle kurtulacağına inanırlar ve milliyetçilik bir yerde entegrasyon ideolojisine dönüşür (Gencer, 2009: 69). "Milli mücadele dönemi Türk milliyetçiliğinin gerçek bir anavatan anlayışı ile bütünleştiği dönem olmuştur. Türk milliyetçiliğinin dayandığı bu vatan Misak-ı Milli'de ifadesini bulan Türklerin yaşadığı topraklardır. Bu nedenle Mustafa Kemal'in milliyetçiliği realist bir temele dayanır. Milli mücadele döneminde, belli bir amaç etrafında dinamik bir ideale dönüşen milliyetçilik milli bir devlet kurulması şeklinde tecelli etmiştir" (Sarınay, 1994: 232-234).

"Türkiye'de milliyetçiliğin yükselişini teoriden ziyade pratikler belirlemiştir. I. Dünya savaşı Osmanlı devleti ile beraber, Osmanlılık akımını bitirmiş, İslamcılık tahrip edilmiş, savaş sonunda varlığını yeni kurulacak olan devletle devam ettiren sadece milliyetçilik kalmıştır.

Cumhuriyetin iki temel şiarından biri olan batıcılık toplumsal değişimin nasıl olacağını ve yönünü ifade ederken, Cumhuriyetin diğer şiarı olan milliyetçilik ise yeni kurulan devlete ideolojik bir zemin oluşturarak çağdaş bir muhteva kazanmıştır. Yeni kurulan devlette milliyetçilik ümmetten millete geçme halini ifade eder” (Karaca, 2015: 209).

Milliyetçilik konusunda etkili olan Gökalp, “Nasıl bir Batılılaşma” sorusuna da verilecek en uygun cevabı verir. Gökalp bir yandan gelenekleri dinsel geleneklerle sınırlandırmayarak İslamcılardan ayrılmakta, diğer yandan ise Batıcıların tersine ulusal kültüre sahip çıkıldığı ölçüde medeniyet yörüngesine oturulabileceğini savunarak yeni bir batılılaşma tanımı getirmekteydi. Batılılaşma sorununu geleneksel kültür ile evrensel uygarlık arasındaki ikilemden kurtararak ulus devlet bağlamında ele almaktaydı (Göle, 1994: 35)

Milliyetçiliği İslam ile Batı medeniyeti arasındaki karşıtlığı aşma zemini olarak kullanmaya çalışan Gökalp’te Türk toplumunun özünde medeniyetin bütün tohumlarının atılmış olduğuna dair bir inanç vardır. (Göle, 1994: 36). Cumhuriyetin ilk yıllarında milliyetçilik değil halkçılık vurgusu vardır. Atatürkçülüğün önemli bir tartışma alanını oluşturan halkçılık, Gökalp’le birlikte başlamış ve hemen hemen aynı doğrultuda Cumhuriyete geçmiştir. Gökalp, Durkheim’in solidarist görüşünden etkilenerek, halkçılık anlayışını geliştirmiştir. Gökalp, Türkçülüğün temel ilkelerinden birisini “halka doğru gitmek” olarak saptamış, aydınlar ile halk arasındaki ilişkide aydınların halka hem medeniyet götüreceklerini hem de halktan hars alacaklarını, böylece topluma özgü bir sentez çıkabileceği görüşünü ileri sürmüştür. Ziya Gökalp, Yeni Türkiye’nin siyaset sahasındaki hedefi halkçılıktır der. Gökalp demokrasinin karşılığı olarak kullandığı halkçılığın en ileri, en sağlam devlet şekli olduğuna inanır (Tolga, 1947: 5-8). Gökalp, E. Durkheim’in sosyoloji metotlarını, milliyet görüşlerine uygulayarak, buradan milli devlet, milli ekonomi, milli eğitim, milli bağımsızlık, milli kültür ve sosyal bir felsefe çıkarmıştır. Sosyal felsefesinin kültüre dayanmış olması kendisinden sonra kuvvetli olarak hissedilen “halkçılık” ve “köye yönelme hareketlerinde etkili olan Gökalp’in, köy enstitülerinin köycülük anlayışında, halkçılığı rol oynamıştır denilebilir.

“Türk milliyetçiliğinin niteliklerini ortaya çıkarmaya yönelik okumalarında milliyetçiliğin iki başlık altında toplanabileceği kanısına varmış olan Mardin, bunlardan birisine modernist milliyetçilik diğerine ise geleneksel milliyetçilik adını vermektedir” (Mardin, 2010: 10). Mardin, geleneksel milliyetçiliğe yukarıda anlattığımız Z. Gökalp’in milliyetçilik anlayışını, modernist milliyetçiliğe ise Atatürk milliyetçiliğini örnek olarak verir. Modernist milliyetçiliğin özelliği Türk toplumunu çağdaş uygarlıkların düzeyine getirip onu bu şekilde kuvvetlendirme isteğinden hareket etmesiydi. Atatürk milliyetçiliği buna örnektir. Modern milliyetçiler aynı zamanda Türkler arasında Türklüğün bilincini yaratma konusuna da önem veriyorlardı. Erken Cumhuriyet dönemi yapılan pratik uygulamalar bu bilinci yaratmak adına yapılmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi hâkim milliyetçilik düşüncesi budur.

Batılılaşmayla sorunlarını çözeceğine inanan Türkiye bu çözüm içinde kazanacağı “yeni kimliğini tanımlamak ve bu seçimin getireceği yeni sorunlara çözüm aramak için Batı sosyolojisine başvurmuştur. Sosyoloji, Türkiye’deki beklentilere uygun olarak toplum sorunlarına çözüm üreteceği iddiasıyla ortaya çıkmış bir bilim dalıdır” (Sezer, 1989:1-5). Bu durum ona Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde devletin bilimi olma görüntüsünü kazandıracaktır. Sosyolojinin, Osmanlı toplumunun siyasi birliğinin devam etmesi için verilen mücadelede üstlendiği işlev, yeni kurulan devletin toplumsal dönüşümünde üstlendiği işlevle örtüşür. Bilindiği gibi Cumhuriyet Türkiye’inde birçok kurum gibi siyasal toplumsal akımların da kökenini ve gelişimini Osmanlı modernleşme sürecinde bulmak mümkündür. Düşünceler,

içindeki yer aldıkları toplumsal, siyasal ve ekonomik ortamdan bağımsız ele alınamadıkları gibi ya doğrudan ya da dolaylı toplumsal bir yapının özellikleri ile sorunlarından da etkilenirler.

Cumhuriyet aydını toplumun hedefinin Batılılaşmak olduğunu, batı medeniyetine dâhil olmak için batılılaşmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak, batı medeniyetine ulaşma çabası olan modernleşme projesi, batılı anlamda vatandaşlık kurumunun başlangıcı olarak görülebilir. Millet kavramının bizde laik, seküler bir anlamda kullanılması kurumsal laikliğe denk bilincinde laikleşmesi anlamına gelir. Bu değişimlerin olması Batılı bir toplum olacağımız anlamına geldiği gibi bunu oluşturmanın en etkili aracı eğitim de olacaktır. Çünkü yapılan yenilik ve devrimlerin halka benimsetilmesi ve bu bağlamda oluşturulan kurumsal tavır ve uygulamaların sağlamaştırılması gereklidir. Bunları gerçekleştirecek en önemli ve etkili araç eğitimidir. Bütün çağdaş, uygar devletler, eğitimin istenilmeğe değer olduğu kanısındadır (Russell, 1976: 139). Çünkü eğitim bir toplumun yapılaşmasında en önemli araçtır. Türkiye’de eğitim hareketleri ve eğitim sisteminin çeşitli yönleri ve sorunlarına ilişkin fikir ve tartışmalar, toplumun Batı’ya yönelme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Bu tartışmaların bitmeyen konusu kadının konumudur. Cumhuriyet eğitimle kadının toplumda hak ettiği statüyü kazanmasında en önemli araçtır. Eşit eğitim hakkı kadının sosyal hayat içinde var olmasını görünür olmasını sağlamıştır.

Mehmet İzzet’in dediği gibi “bir memleketin medeniyeti hakkında hüküm vermek için kadınlarının durumuna bakmak yeterlidir. “Yüksek medeniyetin alameti, yüksek bir kadınlıktır.” Bu konu önemlidir. Çünkü bir medeniyetin yüksekliğinin hangi açıdan olduğunu (dini, bedii, iktisadi, ailevi, hukuki, siyasal) söylemekle, (gerektiği için) kadının da yükselmesinin hangi açıdan olduğunu açıkça belirtmek gerekir (İzzet, 1928:92). Gökalp’te de kadınların yeniden eşit statüye kavuşmalarıyla toplumumuzda çağdaş batı kültürünün etkinlik kazanacağına dair iddia vardır (Göle, 1994: 36).

Toplumsal geleceğin kadınların ilerlemesine bağlı olduğu kadının medeniyetin ölçüsü olduğu söylenerek asrileşmenin kadının özgürlüğünden geçtiği fikri ile ifade edilmiştir (Toprak, 1988: 46). Cumhuriyet Osmanlıyı atlayarak kendine kaynak seçtiği eski Türk’te kadının konumunu örnek göstermiştir. Kadın denetimli-devlet eliyle gerçekleştirilen modernleşme sürecinde simgesel olarak araçsallaştırılarak amaçlanan modern toplum profiline uygun işlev yüklenmiştir. Batılılaşmanın getirisi olarak modernleşme devlet eliyle başlamasına rağmen sivil toplumun zamanla güçlenmesi ile sivil toplum kendi içinde alternatif modernleşme süreç ve kurumlarını da doğuracaktır. Konuyla ilgili Riaz Hassan’ın “Müslüman Zihinler” adlı eseri önemli analizleri barındırmaktadır.

Riaz Hassan “Müslüman Zihinler ”de Müslüman dünyada sivil topluma doğru olan hareketlerin olanaksız olmadığına ve aslında hız kazandığına dikkat çeker. Ona göre sivil toplum siyasal reform, demokrasi, hukukun egemenliği ve ekonomik liberalizm için güçlü bir slogan haline gelmiştir. Sivil toplumun temel düşüncesi Müslüman nüfusların ortalama kesitleri arasında gittikçe artan bir destek bulmaktadır.

Batılı yorumcuların İslam ve sivil toplum birbirine aykırı olduğu görüşüne teorik ve uygulama olarak karşı çıkmaktadır. Uygulamada “*kanıtlar, sivil toplumun siyasal ideallerinin Müslüman ve Batılı ülkelerde eşit şekilde desteklendiği, fakat bu ülkelerin toplumsal değerler açısından ayrıldığını gösteriyor. Teorik düzeyde ise, işleyişleri devlet otoritelerine karşı direniş için alanlar yaratan İslami ideoloji temelli fikirler, kurumlar ve yargılar sivil toplum için alan yaratmada ve genişletmede etkili olmuştur*” (Riaz Hassan, 2010: 244). Hassan’ın tesbitleri oldukça önemlidir. Ona göre modernleşmenin başlıca sonuçları kurumsal ayrışma ve işlevsel uzmanlaşmadır. Müslüman toplumlar da diğer toplumlar gibi bu sonuçlara maruz kalmıştır.

Kurumsal ayrışmanın sonuçlarından biri kurumların kamusal etkilerinin temeli haline gelen uzmanlaşmış 'performans rolleri' nin ortaya çıkmasıdır. Performans rollerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesi için bu kurumların devletten bağımsız olmaları gerekir (Riaz Hassan, 2010: 276). Modernleşmenin bu sonucu kurumsal düzenlemelere dinsel kurumların uyum sağlaması gibi görünüyor (Diyamet ve laiklik)). Mardin'e göre Cumhuriyette bu tür kuruluşlar ve yapılar modernleşme sürecine ters düşmedikçe varlıklarını devam ettirmişlerdir (Mardin, 1993).

Modernleşme sürecinde geleneksel toplumda özneleşemeyen kadın, bu tür kuruluşlar sayesinde bu kez muhafazakâr modernleşmenin simgesi olmuştur ve geleneksel-modern ikiciliğini melezleşerek aşmıştır. Böylece özellikle geleneksel kadının modernleşme alternatifleri çoğalmıştır. Dinsel cemaatler, denetimli modernleşmenin resmi-örgütsel kurumu olan devletin eğitim yolu ile modernleşme yöntemini, kendi muhafazakâr modernleşme sürecinin yöntemi olarak benimsemişlerdir.

Resmi modernleşmeye karşı gibi duran toplulukların sunduğu alternatif muhafazakâr modernleşme, sadece halkın anlam dünyasını da içeren daha geniş bir modernleşme projesini gündeme getirerek, devletçi modernleşmeyi yumuşatmıştır. Bu süreç, batılılaşma olan modernleşmeyle uyumludur. Bu toplulukların servis ettiği modernleşme, geleneksel kadının simgesi "başörtüsünü" muhafazakâr modernleşmenin simgesi olan "türbana" dönüştürmüştür (Göle, 1994).

Berkes'e göre aslında son iki yüzyıllık modernleşme çabaları esas olarak din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması davası şeklinde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyette batılılaşmanın en can alıcı noktasını oluşturan laiklik kavramını Berkes' den hareketle "çağdaşlaşma" olarak okuduğumuz da toplumda her alanda bir değişimin yaşanması ve bu değişimin yönünün de merkezden- çevreye doğru gerçekleşmesi söz konusudur. Berkes çağdaşlaşma kavramını din-devlet ayrımını içeren ve aşan bir terim olarak önerir ve der ki dava din-devlet ayrımı sorunu değildir. Sorun daha çok geniş anlamda kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma sorunudur. Asıl mesele çağdaşlaşma yani toplum yaşamının hangi yanları üzerinde gelenek gerekleri yerine, zamanın gerekleri insan davranışlarına yol gösterecektir sorunudur. Berkes için çağdaşlaşmayı savunmak ilericilik karşı çıkmak gericiliktir (Coşkun, 74). Bu yaklaşım Cumhuriyetin organik aydınlarının hepsi için geçerlidir diyebiliriz.

Dönemin toplumsal yapısını dikkate aldığımızda toplumda modernleşmenin öncüsü devlettir. Görünür yüzü de şehirleşmektir. B. Boran'da olduğu pek çok sosyal bilimci için kentleşme batılılaşma, batılılaşma sanayileşme demektir. Buna paralel olarak değişen toplumda en önemli konu zihniyetinde değişmesi dönüşmesiydi. Bununla kastedilen batılı bir toplum modeli için gerekli insanı da yetiştirmektir. Teknik anlamda kalkınma insanın hayatına olumlu yansımalarıyla kısa zamanda sonuç verecekti. Bu nedenle köyü köyde kalkındırmak çok önemliydi. Ayrıca teknik değişim ve dönüşüm, cazibe merkezlerinin sadece kent olmasını engelleyecekti. Bunun sonucu olarak kırsalın iticiliği ortadan kalkacak kentlerin çekiciliği karşısında göç etmek isteyen insanların kırsaldan kente doğru göçü engellenemese de göç eden insan sayısı azalacaktı. Bu nedenle Boran'dan hareketle köy davası aslında kent davasıdır. 1950 den itibaren kentlere başlayan hızlı göç olgusu zamanla toplumun en önemli sorunları arasına girmiştir. Öte yandan 1980 den itibaren hız kazanan liberalleşme politikaları ise toplumun tabakaları arasında önemli farklılıklar yaratırken göç olgusu da kırsalla kent arasında yeni geçişler oluşturarak kentte özellikle orta tabakada yeni bir sınıf oluşturmuştur. Kırsalın kente göçü sonucu oluşan bu sınıf önceden göç etmiş kırsal insanın oluşturduğu ne kentli ne köylü görünümünden ve zihniyetinden farklılaşarak kentte kendi kültürünü ve farkındalığını yaratarak, kırsal mahremi çevreden merkeze yerleştirir. İlimli İslam politikaları veya liberal

İslam politikaları bu sınıfın geçişlerini kolaylaştırırken, kentte bu sınıfın içinde yer alan insan kırsalın mahremiyetini kaybetmeden moderne uyum sağlama becerisini bünyede buluşturmayı başarmıştır. Kırsaldan kente göç eden insanların oluşturduğu bu sınıfın kentte kendilerini dışarıda bırakılmış hisseden ve kırsal mahremi temsil eden öteki insanları da içine alarak genişlemesinde yarattığı yeni bir kimlik söz konusudur. Bu kimlik sivil modernleşmenin sonuçlarındandır.

Resmi modernleştirme aktörleri aynı zamanda merkezin çekirdeğini oluşturan asker, sivil bürokrat, üniversite ve aydınlar modernleşmede merkezin yani devletin bir tercihi olarak aktif rol aldılar (Göle, 2011: 236).

Öte yandan sivil modernleşme ise toplumun kendisinin bir tercihi olarak ortaya çıktı. Yani toplumun kendine özgü geliştirdiği mecrada modern durumu algılaması yaşaması ve yol alması demektir. Tamda bu konuma uygun İslami modernleşme süreci ve onu temsil eden bir sınıf oluştu. Bu sınıfın temel dinamiği kırsaldan kente göç eden ve eğitimle görünür olan İslamcı kadın kimliği idi ve bu kadın kendini ötekine göre tanımlamaktaydı.

Kimlik açısından baktığımızda kişinin kendini tanımlaması için öteki şarttır. Kimlik, ona bakarak kendini tanımlayabileceği bir ötekinin oluşturulmasıyla çözüme kavuşturulur. Bir kişinin kimliği onun bir başkasından-öteki- farklı olduğu, başkalarına indirgenemeyeceği bilincidir (Bilgin, 1994: 113). İnsanlar kendi varlıklarını ötekine karşı algılar. Öteki, berikini var eder, ona kimlik ve varlık bilinci verir (Güvenç, 1997: 17). Bilgin 'e göre kendimizi, ötekimizin zihnindeki imgeler vasıtasıyla görüyor olmamız bizi ötekimize bağlayan elzem bir durumdur. Bunun içinde diğeri-öteki- ile iletişime girmek zorundadır. (Bilgin, 1994: 219). İslamcı kadın kimliği, kimliğini tanımlamak için modernliği temsil eden öteki ile iletişime geçti. Çünkü birey, sosyal eylem içinde yaşadığı dünyayı kavrayışıyla ilintili olarak kendini tanımlar ve kavramlaştırır. Bunu yaparken birey, belirli zaman ve mekânda öteki olarak algıladığı şahıslarla kendini kıyaslar, farklılığını belirler. Kimlik, benliğin sosyal olarak ifade edilmiş ve tipleştirilmiş boyutudur (Sarıbay 1997: 239). Fakat ötekileştirme kendinden olmayana ya da kendisine benzemeyeni dışarda bırakma eylemi olarak kişinin bulunduğu sınıfa, ortama, mekâna, gruba vb oluşumlara sonradan eklenme durumuna ötekileştirme radikal uygulamalar şeklinde ortaya çıkabilir. Türk modernleşmesinin ikicilik tezleriyle açıklanmasını buna örnek gösterebiliriz. Merkez-çevre ya da geleneksel-liberal, devletçi-seçkinci yaklaşımlar birinin diğerini öteki olarak görmenin ötesinde modernleşmenin farklı boyutları içinde yaşanan bir ötekileştirme durumunu düşünsel ve tarihsel süreç içinde bazen gizli bazen açık bir şekilde bize göstermektedir. Teknik açıdan çok, kültürel açıdan yaşanan ve yaşatılan modernleşme olgusu eğitim aracılığıyla kentli olma, modern olma, dokusunu sürekli işlemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yüzünü batıya dönmüş olan aydının köylü bir halkı kentli dolayısıyla batılı yapma mücadelesi hem kolay hem de kısa sürede gerçekleşmiş bir durum değildir. Cumhuriyeti oluşturan şey kendine karşıt olanın toptan yıkımıdır. Osmanlıyı atlamak temel şiarıdır. Osmanlı tarihsel olarak yeni söylemle buharlaşır. Cumhuriyetin ilk yıllarında sadece ümmet olan ve ötekini gayri-müslim olarak gören, sınıfın olmadığı bir toplumda sınıf oluşturmak kurulan yeni düzen için oldukça elzemdir.

“Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye'nin toplumsal yapısı, sanayileşme, teknolojik gelişme ve şehirleşme süreci değişmiştir. Yeni sınıflar ortaya çıkmıştır” (Kongar, 2006: 153). Türk toplumunda sınıf kuruluşunu klasik kategorilere göre: *“büyük burjuvazi (kapitalist sınıf), orta burjuvazi (orta sınıf), Küçük burjuvazi (köylü-işçi-sınıfı)”* olmak üzere üç tabakaya ayırmak mümkündür (Kongar, 2006: 154). Bu tabakalar içerisinde özellikle küçük burjuvazi içinde yer alan köylü sınıfı 1950 den itibaren kendisine kentte modernlikten bağımsız olmayan yeniden

var olmak için sosyal hareketler içinde kendisini yeniden ve yeniden şekillendirir. Liberal politikalar bir yandan buna imkân verirken öte yandan kırsaldan gelen insanların yarattığı sınıfsal hareketlilik ile kırsalda ki küçük burjuvazi, kentte orta sınıfın burjuvazisi olma yolunda hızla ilerlemiştir. Özellikle 2000 den itibaren kimliğin harekete göre şekillendiği merkezin eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlanması ile merkezde gedikler meydana gelmiştir. Böylece köylü de artık merkezi sorgulayabilmıştır. Bu sorgulama bir yandan siyasetin sivilleşmesini getirirken öte yandan da iktidarın sadece merkezin kodlarına göre olamayacağını topluma öğretir. Demokrasinin sadece lafta değil insan hayatını şekillendiren toplumda her kurum ve kuruluşun uygulamalarında yer alması gerektiğini, demokrasinin darbelerle korunamayacağını öğrenmesinin yanı sıra orta sınıfın kentte özellikle eğitim aracılığıyla elde ettikleri statüleri korumak adına çok daha radikal demokrasi savunucuları olmasını sağlamıştır. Yine moderliğin İslam’la çelişmediğine inanan bu sınıfın başka bir modernlik algısı ile devletçi seçkinci yaklaşım karşısında onları en çok koruyan kavram aslında demokrasidir.

Türkiye’de demokrasinin gelişmesi diyalektik bir süreç içinde biçimlenmiştir. Siyasal yaşam içindeki her temel karar ve eylem, karşıtını da birlikte getirmiş ve sonunda bir bireşime ulaşmıştır. Bu süreç içinde karşıt sınıfların gelişimi en önemli rolü oynamıştır. Bir partinin gelişmesi, toplumdaki bir sınıf tarafından desteklendiğinde, o parti iktidara gelebilmiş, böyle bir destekten yoksun olan parti ise, başarısızlığa uğramıştır. Kendiliğinden ortaya çıkan Terakkiperver Fırka ile güdümlenen Serbest Fırka deneyimlerinin Atatürk zamanında başarısızlığa uğramasının önemli nedeni anlamlı bir sınıftan yoksun olmasıydı. Aynı ilke, 1950’deki Demokrat Partisinin başarılarını da açıklar (Kongar, 1995: 487). Özellikle Özal politikalarıyla başlayıp daha sonraki yıl ve dönemlerde devam Türk siyasal hayatta etkili olan yeni orta sınıftan hareketle toplumda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu sınıf kırdan kente göç başta olmasa da sonra kent merkezine doğru yerleşmiştir. Aslında, *“göç kavramı çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Göçte esas olan yer değiştirme hareketi, toplumların demografik, kültürel, sosyo-ekonomik yapısını ve bunların gelişimini biçimlendiren dinamik bir süreç olarak karşımıza çıksa da bir topluluğa veya gruba aidiyet duygusu taşımanın önem kazandığı entegrasyon, asimilasyon”,* marjinalleşme ve ayrışma gibi kavramlar göç olgusunun etkilerini bize gösteren kavramlardır. (Sağlam, 2006: 34). Göçün yarattığı değişimler kimilerince *“modern olmanın”* şartı gibi görülürken, kimilerince de *“geleneksel hayatın bozulması”, “kırdan göç edenlerden kaynaklanan kentsel kültürün yozlaşması”, “iki kültür arasında sıkışıp ne köylü ne de kentli olunamaması”* olarak değerlendirilebilmektedir. Bazılarınca da göç sonucu oluşan yeni durum, gelenekselliğin ve modernliğin melezleşmesidir (Bal, 2008:106).

Genel olarak kırın iticiliği ve kentin çekiciliğine bağlanan iç göçün, ülkeden ülkeye farklılık gösteren çeşitli nedenleri olmaktadır. Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan sonra ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapıda meydana gelen radikal değişim ve dönüşümler sonucu ülke içi göç hareketleri başlatmış, bu hareketlilik belirli bölgelerde kümülatif bir şekilde artarak devam etmiş ve söz konusu durum göç veren ve göç alan bölgelerde pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Şehrin cazibesi, şehir hayatının ekonomi, eğitim, sağlık ve refah gibi kişiye sağlayacağı imkân ve fırsatlarla ilgilidir. Şehir göç edenlere uzun vadede fırsat ve umut sunabilmektedir. Kırın iticiliği ise tarımda makineleşme sonucu açığa çıkan işgücü, toprağın parçalanması, kan davaları gibi olumsuzlukların kişileri göç etmek zorunda bırakmasıdır. Kır ve kent ikilemi sosyolojinin kuruluş yıllarından beri merkezi bir rol oynamaktadır. Bu ikileme dayanan yaklaşım köy ve kentin hem mekân, hem dayanışma, nüfus, eğitim vs. açılarından birbirlerinin zıddı olarak algılanması ekseninde düşünce üretilmesine imkân tanımaktadır.

1980li yıllardan itibaren ama özellikle kırsal dan kente göç eden sınıf kentte kırsal mahremi temsil etmiştir diyebiliriz. Bu temsiliyet onu toplumda yaşanan değişimde tartışmaların merkezine yerleştirecektir. Merkezin modernleşme süreci içindeki uygulamalar çevrenin karşıt bir ideoloji yaratma çabalarıyla sürekli ikici durumlar yaratmıştır. Modern-muhafazakâr, laik-anti laik, eğitilmiş- eğitimsiz, vb. bu durum sonucu bireyin yaşadığı çevre öteki kesimlerden farklılaşır. Bu farklılık kentte bireylerin kendilerine saygın statü kazanmaları ile kendine yer edinme şeklinde önemli mevkiler elde etmeye yöneltir. Bu saygınlık eğitim yoluyla gerçekleşir. Kırsaldan göç eden insan kentte geleneksel kodları kentli kodlarla birleştirerek hem islami hem de modern olur. Kente göç eden orta sınıf ekonomik olarak belli bir yapıyı oluştursa da ideolojik olarak söylem yaratmaya muktedir değildir. Bunun toplumsal yapıda önemli değişimleri olması gerekir bu gereklilik hem kız çocuklarının eğitim almasını olanaklı hale getirir hem de sosyo kültürel ve sosyo ekonomik olarak onları güçlendirir. Eğitimle toplumda iyi bir statü kazanan bu sınıfın kadınları toplumu, kendi ideolojisine göre biçimlendirmeye başlar.

Kırsalda kente göç eden kentte yereli temsil eden bu sınıfın en bariz özelliği eğitimle kendilerini dönüştürebilmeleridir. Onlar açısından hem Müslüman hem modern olmak mümkün olmuştur. Türbanın temsiliyeti onlar için elzemdir. Çünkü kırsaldaki yerelin kentte islami modern olma görüntüsündeki kimlikleridir. Bu görüntü onların ayrıca sınıfsal olarak orta sınıf içinde kendilerini diğer sınıflarda farklılaştırma biçimiydi.

Kadınlar modernliğin ölçütü olan kent ve eğitim alanlarına girdikçe, İslami değerlerden ve ifadelerden bağımsızlaşmaları beklenirken tersine İslami kimliklerine bir hak arama, dava hareketi çerçevesinde sarılmaktadırlar. Modern kurumlara yönelerek üniversitelerde kentsel mekânlarda siyasi yaşamda Müslüman kadın kimliğiyle artık varım diyeceklerdir.

Göle'nin belirttiği gibi yasalar ve modernleşme arasındaki ilişki, Türk deneyimini anlamak açısından önemlidir. Yasaların Batı ülkelerinde kültürel değişme ve toplumsal uzlaşmaları kurumsallaştırmak amacıyla çıkarılmasına karşılık, Türkiye'de *"işlevleri modernleşme sürecini belirlemek ve hızlandırmak olmuştur"*. Bu yasalar toplumsal değişimin itici gücü olmuştur. Medeni Kanun'un amacı adet ve görenekleri tercüme etmek değil, tersine modernliğin ilkelerine uygun yeni bir aile yapısı getirerek bu adet ve görenekleri aşmak olmuştur (Göle, 1994: 69).

3. SONUÇ YERİNE

Türk toplumsal değişiminin dinamiğini karşıt sınıf ve gruplar arasındaki etkileşim oluşturur dersek yanlış olmaz. En genel şekliyle geleneksel ve modern olarak kavramsallaştıracığımız ideolojik güdülemede aslında her ikisi de modernleşmeyi dayatılan araçlarla değil kendi koşulları içinde modernleşmeye uyum sağlayarak yoluna devam etmiştir. Göle'nin ifadesi ile modernlik evrenselliği içermektedir. Modernleşme ise farklı ülkelerin tarih ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergâhın adıdır. Merkez buna doğrudan batılılaşma sürecine dâhil olmak algısı ile yaklaşırken çevre başka bir modernlik algısıyla hareket etmiştir. Devlet tarafından hayata geçirilen modernleşme merkezde toplumsal hayata uyum içinde karşılık bulurken çevrede aslında modernleşmeye değil merkezin uygulamalarına tepki şeklinde okunabileceğini kırsalın şehire göç edip modern kurumlara yönelmesinden anlamak mümkündür. Demokratik bir toplum en iyi şekilde o toplumun yeterince demokratik olmadığına dair sürekli eleştirinin varlığıyla tanınır. Dolayısıyla dünden bugüne toplumun sivil topluma evrilmesi demokrasi kültürünün yerleşmesi ile mümkün olmuş ve olacaktır.

Türkiye’de sivil toplumun önemi yadsınmamakla birlikte, herkes bu kavramı kendisine göre tanımlayarak içini doldurmaya başlamıştır. Bu bağlamda toplumu sivilleştirirken daha çok siyasallaşmaya mı başladık sorusuna farklı cevaplar verileceği muhakkaktır. Farklı bakış açılarının teorik zenginlik olduğu yaklaşımdan hareketle modernleşme sürecinde siyasal bir toplumdaki sivil topluma evrilme, demokrasi kültürünün yerleşmesi, çevrenin modern kurumlara yönelmesi çevrenin eğitim yoluyla merkezde yeni bir grupsal aidiyetlik ve kimlik oluşturması vb. değişimleri modernleşmenin sonuçları olarak okumak konunun kuramsal inceliklerinin daha iyi farkına varmamızı sağlayabilir.

Cumhuriyet bütün devletlerde olduğu gibi yani devlet olmanın gerektirdiği gibi otoriter olsa da totaliter rejimi savunmamıştır. Türk modernleşmesinde belli konular hiç gündemden düşmemiştir. Batılılaşma, demokrasi, laiklik, dinin toplumdaki işleyiş mekanizması, kadının konumu, kırdan kente göç, ilk akla gelenlerdir. Fakat bu başlıkların hepsinin ortak noktası kadının kamusal ve özel alandaki varlığıdır. Kadın toplumsal hayata katıldıkça kentsel mekânlarda daha fazla görünürlük kazanmıştır. Bu durum bazı rahatsızlıkları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle kadınların isteği dışında yaratılan bu sorun siyasal bir sorun haline gelmiştir. Oysa kadınlar kentlerde buldukları sınıfın sosyo-ekonomik koşullarına göre kendine bir yol çizme mücadelesine girişmişlerdir ve kadınlar kızlarının kendileri gibi bir kaderi yaşamamaları için onları daha iyi bir statüye kavuşturmak için daha çok emek vermişlerdir. Bunu başarmanın yegâne yolunun iyi bir eğitimden geçtiğinin bilinciyle hareket eden bu aileler kızlarının hem modern hem de geleneksel ya da ailesinin kendisinden beklediği İslami yaşam pratikleri reddetmeden başka bir modernlikle görünür olmuşlardır ki düşünsel olarak kırsalın modernleşmeye karşı olumlu bakış kazanmasını özellikle 1990 lardan itibaren kırsaldan gelip kentte okuyan bu kadınların ailelerinin modernleşme anlayışlarında önemli bir rol oynadıklarını iyi bir statü kazanarak kendilerinden sonrakilere rol model olduklarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda modernleşme tarihimiz olan demokrasi tarihimizde hem Cumhuriyet modernleşmesinin hem de muhafazakâr modernleşmenin en önemli simgesi kadın olmuştur diyebiliriz.

Genelde modernleşme geleneksel bağlardan ve dini inançlardan kurtularak modern topluma doğru bir eşik atlama olarak tanımlanır (Lerner, 1958). Buna göre geleneksel ve modern kategorileri birbirini dışlayarak bir karşıtlık oluşturur. Kuramlar modernleşmenin gereği olan eğitim ve kentlilik, belli açılardan İslam’la ilgili pratiklerde paradoks yaratıyor dese de kadınlar İslami değerlerden bağımsızlaşmadan kent ve eğitim alanlarına dahil oldukça ve kamusal alana girdikçe toplumdaki kadın erkek ilişkilerini de dönüştürdüler ve son söz olarak bu kimlik kırılmalarını yaşayanların sözünün bitmediğini ve bunun sosyal bilimler açısından geniş bir açılımının olduğunu söylemeliyiz.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BAL, H. (2008). Kent Sosyolojisi, Isparta: Fakülte Kitabevi
- BAUMAN, Z. (2003) Modernlik ve Müphemlik, Çev: İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı.
- Bilgin, N. (1994), Sosyal Bilimler Kavşağında Kimlik Sorunu, İzmir: Ege Ü. Yayınları
- COŞKUN İ. "Niyazi Berkes Üzerine", Sosyoloji dergisi 3. Dizi. 2.Sayı
- GENCER, M. (2009). "Genç Osmanlı İmparatorluğunun Modernleşmesi Çerçevesinde Kimlik Sorunsalı", Kimlikler Lütfen, (Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili), Derleyen Gönül Pultar, Ankara: Odtü Yayıncılık
- GÖLE, N. (1994). Modern Mahrem, İstanbul: Metis Yayınları
- GÖLE, N. (2011). Mahremin Göçü, İstanbul: Hayykitap
- GÖLE, N. (2014). Seküler ve Dinsel Aşınan Sınırlar, Metis Yayınları
- GÜVENÇ, B. (1996), İnsan ve Kültür, İstanbul: Remzi Kitabevi
- GÜVENÇ, B. (2009). Kültürel Kimliğe Genel Bakış, Kimlikler Lütfen, Der: Gönül Pultar, Ankara,
- KARACA, N. (2010). "Kültürel Değişme Sürecimizde Kimlik Algısı", Türkiye'de Değişim Sempozyumu, Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü.
- KARACA, N. (2015). Türkiye'de Sosyoloji, Erzurum: Fenomen Yayıncılık
- KARPAT, K. (1996). Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Afa Yayıncılık
- KELEŞ, İ. (1996). Türkiye'de Kent Planlanmasının Sosyo-Kültürel Boyutları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- KEYDER, Ç. (1990). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, Çev: Sabri Tekay, İstanbul, İletişim Yayınları
- KONGAR, E. (1995). Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul: Remzi Kitabevi
- LERNER, D. (1958).The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East, The Free Press, New York
- MARDİN, Ş. (1992). Din ve İdeoloji, İstanbul: İletişim
- MARDİN, Ş. (2010). Siyasal ve Sosyal Bilimler, İstanbul: İletişim Yayınları
- MEHMET İZZET, (1928). "Yeni İctimaiyat Dersleri", İstanbul: Devlet Matbaası,
- OSMAN T. (1947). "Ziya Gökalp'ta Milletlerarası Hayat Telakkisi", İş Mecmuası, sayı: 74, Cilt XIII, İstanbul, , s.5-8
- SAFA, P. (1990). Türk İnkılabına Bakışlar, İstanbul: Ötüken Yayınları
- RİAZ H. (2010). Müslüman Zihinler, Çev: Ergin Çenebaşı İstanbul: Doğan Kitap, 2008
- RUSSELL, B. (1976). Eğitim ve Toplum Düzeni, İstanbul: Varlık Yayınları
- SAFA, P. (1990). Türk İnkılabına Bakışlar, İstanbul: Ötüken Yayınları
- SAĞLAM, S. (2006). "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme," Türkiyat Araştırmaları, Sayı:5, s.34-44
- SARIBAY, A.Y. (1997). "Cinsellik, Kutsallık ve Kimlik: Toplumsal Düzenin Bedensel İnşası", Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Yay. Haz: Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları, ss: 231-241

- SARINAY, Y. (1994). Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, İstanbul: Ötüken Yayınları
- SEZER, B. (1989). " Türk Sosyologları ve Eserleri I", Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 1. sayı, İstanbul: s.1-5
- TOPRAK, Z. (1988). " Meşrutiyet Yıllarında Kadınlara Dair Söylenmiş Sözler", Tarih ve Toplum", c.9, no 51, s. 46
- TÜRKDOĞAN, O. (2006). Türkiye’de Köy Sosyolojisi, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Zürcher, E.J. Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İstanbul: İletişim

EXTENDED SUMMARY

Civil society can also be read as the struggle to become the subject, not the object, of central power structures. Civil society has been shaped by understanding the impact of westernization process found in Turkey. According to Weber's definition, power is actually the process of objectifying someone, but the people can always take a stand in favour of those who are respectful of their moral values by exceeding the power's wishes. In the modernization process, the centre of Turkey's environmental forces struggles against subjectivity, while this consciousness was formed outside the centre's request. The periphery can protect what the centre negates in the periphery by glorifying. In the Hegelian sense, this consciousness is determined negation. Hegel attributes a great meaning and value to the state compared to civil society. Hegel has linked the conditions of freedom in civil society to the principle of being a powerful state. This thought is familiar to us.

As Tanyol expresses; our main and stable tradition since the modernization of the Republic, is the ability of the state to shape the society. This is the fundamental difference of Turkish State philosophy from the West. In the West, the type of states varies according to its mission, quality, and social classes. On the other hand in our country it is exactly just the opposite. If the government loses its power and dissolves, the society turns into a mass. Western societies follow a path from individualism to the social state. In our country, the understanding of the state has started to shift from social state to individualism. The social state structure in which the state dominates and the state understanding dominated by the society is opposed to each other. This aforementioned socio-political reason lies behind the east-west conflict within us. With respect to Tanyol, every society has a unique structure and tradition in its relationship with society and government. Just like Nisbet's critique of the state. Nisbet depicts that; the revolutionary upheavals in the modern times did not bring the expected individual freedom on the contrary the spread of the state towards society continued even the state has become more oppressive over individuals than the traditional society. The belief that the absolute power of the states and the perfectialization of the morality of individuals and society via its use, has emerged through the enlightenment process. According to Nisbet, the states which emerged with the French Revolution; tried to eliminate autonomous social groups and banned even private aid, educational institutions and even the literary institutions, leaving the individuals alone. In this manner, he states that; it is not capitalism that is primarily responsible for the destruction of intermediate institutions in society, but the centralizing bureaucratic state in this form.